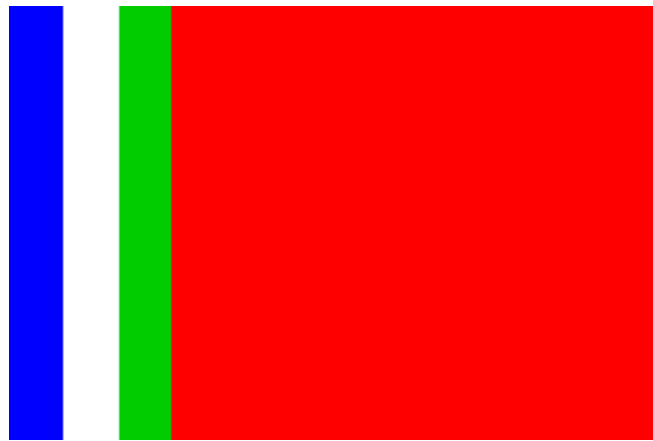

De Nederlandse reactie op de gebeurtenissen op de Molukken in 1950

Cursus: Onderzoeksseminar III

Naam: Tom Pot

Studentnummer: 3011240

Docent: dhr. R. Raben

Universiteit Utrecht

Datum: 22 januari 2013

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: De Republiek Maluku Selatan	6
Hoofdstuk 2: Oorlog: de Republiek Indonesia versus de Republiek Maluku Selatan	9
Hoofdstuk 3: De reactie van de Nederlandse regering	12
Conclusie	18
Literatuurlijst	20

Inleiding

Diverse acties in de jaren '70 van de vorige eeuw van Molukkers in Nederland zijn alom bekend. Bijvoorbeeld de treinkaping bij Wijster (2-14 december 1975), de treinkaping bij De Punt en de gijzeling van een lagere school in Bovensmilde (mei-juni 1977) of de gijzeling in het Provinciehuis te Assen (13 maart 1978). Er is duidelijk sprake van een verstoorde relatie tussen de (veelal jongere) Molukkers enerzijds en bijvoorbeeld de Nederlandse overheid anderzijds. Vele factoren kunnen aan het licht gebracht worden hieromtrent, zoals bijvoorbeeld het ontslag van de duizenden KNIL-soldaten zodra zij in Nederland aankwamen in 1951, het niet erkennen van de Republiek Maluku Selatan of het niet in staat stellen van een terugkeer naar een eigen, onafhankelijke staat. Interessant, en wellicht cruciaal, is hoe Nederland reageerde in de allereerste fase waarop er een onafhankelijkheidsideaal ontstond op de Molukken. In hoeverre wordt de sterke binding tussen Molukkers en de Nederlandse staat¹ zichtbaar op het moment dat er een conflict ontstaat tussen Molukkers en de Republiek Indonesië, of tussen Molukkers onderling? Welke invloed speelt de KNIL hierin, en dan met name de afwikkeling van het KNIL? In de geschiedenis voor de Molukken, maar ook in de geschiedenis tussen Molukkers en Nederlanders, is 1950 mogelijk een cruciaal jaar.

Allereerst de situatie eind jaren '40. Na afloop van de Tweede Wereldoorlog wilde de Nederlandse regering zo spoedig mogelijk haar invloed herstellen in Indonesië. Met name in de door Engelsen veroverde gebieden moest echter rekening gehouden worden met de Republiek Indonesië (RI). Volgens de Engelsen moest er rekening gehouden worden met de RI, en Nederland had onvoldoende troepen beschikbaar om deze situatie te veranderen. Molukse militairen speelden een grote rol in de detachementen die er wel waren. Echter, aan beide zijden stonden Molukse groepen. Over het algemeen stonden de Molukkers echter bekend om hun loyaliteit richting Nederland en het Nederlandse koningshuis, mede hierdoor werden Molukkers een belangrijk doelwit van de revolutionaire groepen binnen de RI.² Er zijn echter meerdere redenen waarom Molukkers een doelwit vormden van de RI: vanwege de rol die Ambonezen speelden in het Nederlandse leger direct na de oorlog, kwam er ook verzet. Om een plek op Java en Sumatra te veroveren hadden de Ambonezen de neiging om hardhandig op te treden, door met gewapende auto's met gerichte machinegeweren door

¹ F. Steijlen, *RMS, van Ideaal tot Symbool – Moluks Nationalisme in Nederland 1951 – 1994* (Amsterdam 1996) 35

² H. Smeets en F. Steijlen, *In Nederland Gebleven – De geschiedenis van Molukkers 1951-2006* (Utrecht 2006) 37

Batavia te rijden maakten de Ambonezen een provocerende indruk.³ De ‘groene baretten’, speciale Molukse troepen onder leiding van kapitein Raymond Westerling, vormden een geduchte tegenstander, hun standrechtelijke executies en terreur jegens de burgerbevolking maakte hen echter niet geliefd.⁴ Zoals later zal blijken, zorgden bovengenoemde voorbeelden voor een ingewikkelde situatie voor de Molukkers.

De Nederlandse politiek was na de oorlog gericht op een geleidelijke soevereiniteitsoverdracht in Indonesië, waarmee men uiteraard hoopte de speciale binding met het land te behouden. De Republiek zou deel moeten gaan uitmaken van één federale staat, de Republik Indonesia Serikat (RIS). In november 1946 werd dit denkbeeld ondertekend te Linggadjati, door zowel Nederland als de RI: Nederland erkende het de-factogezag van de RI over Java, Sumatra en Madoera⁵ en Indonesië zou als een federale staat worden georganiseerd; door een te vormen Unie tussen Nederland en de Verenigde Staten van Indonesië zouden gemeenschappelijke belangen behartigd kunnen worden. Er werd een artikel toegevoegd, dat indien een bevolking van een bepaald gebiedsdeel weigerde toe te treden tot de federale staat, er een speciale verhouding tussen deze federatie en Nederland in engere zin in het leven kon worden geroepen. Nederland wist dat bijvoorbeeld op de Molukken minder of nauwelijks interesse in een soevereine Indonesische staat zal zijn. Tevens kon men zo de omvang van de Republiek wellicht enigszins beperkt houden.⁶ De Negara Indonesia Timur (NIT) werd de deelstaat van Oost-Indonesië, en zou zich uitstrekken van Bali tot aan Nieuw-Guinea, eind december 1946 werd de NIT in leven geroepen. De Daerah Maluku Selatan (de provincie Zuid-Molukken) had de nodige twijfels omtrent het toetreden tot de NIT, op 11 maart 1947 besloot men zich voorwaardelijk aan te sluiten. Regelmatig ontstonden er in latere jaren plannen om zich los te maken van de deelstaat, ideeën als een ‘Groot-Maluku’, een deelstaat binnen de RIS en een aparte status binnen het Koninkrijk der Nederlanden (vergelijkbaar met Suriname) passeerden de revue.⁷ Het zogenaamde Linggadjati-akkoord, met dus de deelstaat Republiek Indonesië (Java, Sumatra, Madoera etc.), Borneo en de NIT werden tot 1 januari 1949 internationaal erkend. Tijdens de Ronde Tafel Conferentie (RTC), die plaatsvond tussen 23 augustus en 2 november 1949, werd

³ G.J. Knaap en W. Manuhutu ed., *Sedjarah Maluku – Molukse geschiedenis in Nederlandse bronnen* (Amsterdam 1992) 87-88

⁴ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 38

⁵ D. Bosscher en B. Waaldijk, *Ambon, Eer & Schuld – Politiek en pressie rond de Republiek Zuid-Molukken* (Weesp 1985) 21

⁶ Knaap e.a., *Sedjarah Maluku*, 89-90

⁷ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 38

de uiteindelijke soevereiniteitsovereenkomst gesloten tussen Nederland en de RI, op 27 december 1949 werd deze van kracht.⁸

Al eerder bleek dat de Republikeinse krachten sterker waren dan door de Nederlanders was ingeschat.⁹ Meerdere deelstaatparlementen besloten zichzelf op te heffen en toe te treden tot de RI. Slechts de NIT leek politiek en economisch krachtig genoeg om het langer uit te houden. Ook hier was er sprake van een splitsing tussen Molukse politici. Molukkers als mr.dr. Chr.R.S. Soumokil (oud-minister van Justitie van de NIT-Senaat en procureur-generaal in Makassar), ir. J.A. Manusama (oud-vicevoorzitter van de NIT-Senaat) en R.J. Metekohy (oud-viceminister van Financiën van de NIT) vreesden dat Oost-Indonesië zou lijden onder het centrale gezag. Bovendien waren zij als christelijke politici zich bewust van hun minderheidssituatie ten opzichte van de islamitische meerderheid in de rest van Indonesië. De deelstaat moest blijven voortbestaan en men wilde blijven beschikken over de eenheden uit de regio met een KNIL-achtergrond.¹⁰

Voormalig KNIL-kapitein Andi Azis probeerde in april 1950 de opheffing van de NIT nog te voorkomen. Nadat KNIL-eenheden bij de overgang naar het Indonesische federale leger bijeen wilden blijven, besloot Azis de enkele strategische punten in Makassar te bezetten. Hij wordt hierbij gesteund door groepen KNIL-militairen.¹¹ Vanuit Java worden eenheden van het federale leger naar Makassar gestuurd. De coup van Azis mislukt en het lot van de NIT is bezegeld, ook de NIT zal als deelstaat opgeheven worden.¹²

Kaart van de Molukken (bron: Collectie Moluks Historisch Museum)

⁸ G. Decker, *Republik Maluku Selatan – Die Republik der Süd-Molukken* (Göttingen 1957) 57-59

⁹ Knaap e.a., *Sedjarah Maluku*, 89

¹⁰ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 39

¹¹ Steijlen, *RMS, van Ideaal tot Symbool*, 39

¹² Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 39

Hoofdstuk 1: De Republiek Maluku Selatan

Soumokil keerde na de Azis-affaire terug naar Ambon, aangezien Soumokil Azis openlijk had gesteund was een terugkeer naar Makassar onmogelijk. Manusama probeerde middels een massameeting in Ambon-stad op 18 april 1950 steun te verkrijgen voor het voortbestaan van de NIT. Uitgangspunt was dus om de federale structuur, en hiermee de deelstaat Oost-Indonesië, te behouden. Over onafhankelijkheid werd nauwelijks gesproken, hoewel, mocht de NIT opgeheven worden dan moest deze zich maar onafhankelijk verklaren. De Zuid-Molukken waren volgens Manusama een laatste verdedigingslinie van het federalisme, en er werd veel waarde gehecht aan het buiten de deur houden van externe troepen. Op 21 april had president Soekawati van de NIT laten weten dat de NIT zou gaan toetreden tot de eenheidsstaat. Op 23 april kwamen onder anderen Soumokil en Manusama bijeen met enkele leden van de Zuid-Molukkenraad zoals Manuhutu, Wairisal en Pieter om over de ontstane kwestie te praten. Er werd besloten dat de Zuid-Molukken uit de NIT en de RIS zouden moeten treden om een onafhankelijke staat op te richten: de Republiek Maluku Selatan. Er werd gesteld dat Manuhutu zich onder druk gezet voelde en om bedenkijd vroeg, die hij ook kreeg.¹³

Op 24 april zal de RMS uitgeroepen worden, tijdens een bijeenkomst waarbij enkele duizenden mensen aanwezig waren. Het publiek reageerde dolenthousiast, en volgens Manusama werd de proclamatie uitgeroepen in naam van het volk, dat op de vraag of men onafhankelijk wilde worden met gejuich reageerde. Er werd nauwelijks oppositie gezien onder de aanwezigen, en vanwege heftige emoties werd de proclamatietekst niet dezelfde dag nog voorgelezen, maar de dag erna op 25 april 1950 (zie afbeelding rechtsonder).¹⁴ Met name de christelijke gemeenschap geloofden in hun eigen staat en eventuele steun van Nederland en de Verenigde Naties, over het vraagstuk hoe de RMS zich militair en economisch staande zou houden werd niet gesproken de eerste dagen. Hoewel de politici van de RMS in staat bleken om grote aantallen mensen op de been te brengen, wil nog niet zeggen dat er sprake was van een groot politiek bewustzijn op de Molukken. Politiek was nog meer een zaak van de bovenlaag van de

¹³ Ibidem, 39-41

¹⁴ R. Chauvel, *Nationalists, Soldiers and Separatists* (Leiden 1990) 357-358

bevolking.¹⁵

Was de proclamatie van de RMS nu tot stand gekomen uit de vrije wil van het volk zoals Manusama beweert, of zijn Manuhutu en Wairisal wel degelijk onder druk gezet door de aanwezige groene baretten? Het is een vraagstuk die niet te beantwoorden is, aangezien er te weinig bewijsmateriaal beschikbaar is.¹⁶ Over de vrije wil van het volk is al wat geschreven, en hier kan men aan twijfelen. Het politieke bewustzijn was niet al te groot, en de proclamatie komt snel nadat de Oost-Indonesische deelstaat wordt opgeheven. Anderzijds schaarden bijna alle hoofden van de christelijke negorijen op de Molukken zich achter de proclamatie, en dit werd gevolgd door een derde van de islamitische negorijen. Zoals later te lezen valt voldoen veel mensen aan de oproep om zich vrijwillig aan te sluiten bij het RMS-leger. De meeste steun ontvangt de RMS op de Midden-Molukken, dus op de eilanden rond Ambon en Ceram.¹⁷ De RMS profileert zich als partij die het volgens de regels speelt, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de RI bij het ineenstorten van de NIT. Als voorstanders van het federalisme wil men hun invloed op de Molukken niet verliezen, helemaal niet nu het protectoraat en hiermee de voorkeursbehandeling door de Nederlanders verloren is door de soevereiniteitsoverdracht. Om internationaal steun te verkrijgen stuurt de RMS vertegenwoordigers naar Australië en de Verenigde Staten, waar men bijvoorbeeld voorstelt om marine-en of luchtmachtbases te vestigen op de eilanden van de Molukken. Hiermee zou het communisme bestreden kunnen worden vanuit de Pacific. Als tegenprestatie verlangt men politieke en diplomatieke steun.¹⁸ Utrecht ziet de proclamatie dan ook wel als een voortzetting van het kolonialisme, aangezien de RMS-leiding bereid is om imperialistische grootmachten toe te laten treden tot hun grondgebied, om hiermee hun recht op zelfbeschikking te houden.¹⁹ De steun komt er echter niet, en het Afrikaanse land Benin is uiteindelijk het enige land dat de RMS erkent als onafhankelijke staat.

Welke rol speelden de ‘groene baretten’ dan in het proces van de proclamatie? Zoals in de inleiding al beschreven waren de baretten in de strijd tussen Nederland en de RI een geduchte tegenstander, die hardhandig optrad tegen de RI-gezinde bevolking. Terug in de Molukken traden de baretten hard op tegen aanhangers van de PIM (Partai Indonesia Merdeka, oftewel de Indonesische Onafhankelijkheidspartij). De PIM zag veel voordelen in een vrije Indonesische Republiek, en vond dat de Molukse samenleving zich hierop moest instellen.

¹⁵ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 43-44

¹⁶ Chauvel, *Nationalists, Soldiers and Separatists*, 353

¹⁷ E. Utrecht, *Ambon – Kolonisatie, dekolonisatie en neo-kolonisatie* (Amsterdam 1971) 27-28

¹⁸ Steijlen, *RMS, van Ideaal tot Symbool*, 41

¹⁹ Utrecht, *Ambon*, 39

Bovendien was de PIM meer moslim-georiënteerd.²⁰ Verschillende acties van de baretten in 1950 maken het onaannemelijk dat zij ten tijde van de proclamatie zich rustig opstelden. Hoewel de acties veel gericht waren tegen politieke tegenstanders, trad men ook op tegen ‘eigen’ mensen. De groene baretten stonden bekend als zeer moeilijk hanteerbaar en negeerden de bevelstructuur van het RMS-leger voortdurend.²¹ Manuhutu zou later verklaren dat hij zich enorm onder druk gezet voelde door de aanwezigheid van de baretten voor de proclamatie-bijeenkomst. Er waren bedreigingen dat wanneer er geen onafhankelijkheid uitgeroepen werd, de leiding nog diezelfde avond zou worden vermoord. De claim van Manuhutu werd versterkt door Pieter, die aangaf dat er een handgranaat naar hem werd gerold door één van de baretten als teken dat het ze menens was.²²

Het optreden van Manuhutu, Wairisal en andere leden van de Zuid-Molukkenraad is echter niet alleen te verklaren door angst voor de aanwezige baretten, of de grote schare mensen die op de been was. Zelf speelden de leden namelijk een te grote rol nadat de onafhankelijkheid eenmaal uitgeroepen was. Bovendien speelden meerdere personen die in het verleden sympathie hadden opgebracht voor de RI, een rol in de strijd om onafhankelijkheid. Manusama verdacht naast Manuhutu en Wairisal ook Nanlohy en dokter Pattiradjawane van dergelijke sympathieën.²³ Feit is wel dat het uitroepen van de Republiek Maluku Selatan een nogal vreemde gebeurtenis is, in een roerige tijd. Dit versterkt ook de gedachte dat er, zoals bijna altijd in een bevolking, meerdere kampen bestonden. Of dit meespeelt in de rol die de Nederlandse overheid uiteindelijk zal gaan spelen, is moeilijk te zeggen.

²⁰ Chauvel, *Nationalists, Soldiers and Seperatists*, 153

²¹ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 42-43

²² Chauvel, *Nationalists, Soldiers and Seperatists*, 356

²³ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 44

Hoofdstuk 2: Oorlog Republiek Indonesia versus Republiek Maluku Selatan

Het officiële standpunt van de regering van de RI na de proclamatie was dat de onafhankelijkheid tot stand was gekomen door de druk vanuit de groene baretten. De RI aanvaardde de proclamatie dan ook niet en stuurde enkele RI-gezinde Molukkers op een soort broedermissie naar Ambon. De missie stond onder leiding van de Indonesische minister van volksgezondheid, dr. J. Leimena.²⁴ De Molukkers zagen het bezoek van Leimena echter als een poging om erachter te komen in hoeverre de proclamatie door de bevolking ondersteund werd, en niet als een poging tot onderhandeling met de RMS.²⁵ Bovendien kwam Leimena niet op een neutraal schip, maar op een schip van de RI, de Hangtua. De RMS wilde alleen met de commissie Leimena spreken indien deze beschikte over een volmacht en vergezeld werd door UNCI-waarnemers. Het feit dat de Hangtua over Molukse wateren voer, werd gezien als een aantasting van de soevereiniteit en territorialiteit van de RMS.²⁶ Leimena's missie mislukte, en nadat er op 14 mei 1950 een schip (de Kota Inten) uit Ambon vertrok met vooral Nederlandse evacués aan boord besloot de RI een blokkade rond de Molukse eilanden te maken met schepen van de Indonesische Marine. Het doel van deze blokkade was om de RMS tot overgave te dwingen. De blokkade leidde echter niet tot overgave, maar wel tot een schaarste op de eilanden van onder meer voedsel. Hoewel enkele Indonesische politici zoals Hatta, Rum en Leimena een voorkeur voor een vreedzame oplossing uitspraken, opteerde president Soekarno en de legerleiding voor een harde aanpak. De RI wilde niet meer bemiddelen, en een tweede missie van Leimena strandde eveneens. Begin juni 1950 werden een aantal zuidelijke Molukse eilanden veroverd, en op 13 juli volgde met het eiland Buru het eerste eiland op de Midden-Molukken.²⁷ Zo groeide de proclamatie van de RMS uit tot een oorlog.

Indonesië hoopte opnieuw een snelle overgave te bewerkstelligen door deze verscheidene eilanden te bezetten, op die manier zou een strijd met het grootste gedeelte van het RMS-leger uitblijven. Deze snelle overgave kwam er niet, ondanks de strubbelingen onder de Molukse leiding. Vooral het leger kreeg men moeilijk onder controle, Manusama zei er het volgende over: “er waren drie adjudanten, namelijk Sopacua, Tahapary en Siwabessy, de rest waren sergeant-majors, sergeants en korporaaals. Geen van drieën wilde dienen onder de ander, omdat ze zichzelf allen beter vonden dan de ander”. Het werd de leiding van de RMS

²⁴ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 42-44

²⁵ J.A. Manusama, *Eigenlijk moest ik niet veel hebben van de politiek – Herinneringen aan mijn leven in de Oost 1910-1953* ('s Gravenhage 1999) 170

²⁶ Nationaal Archief, *Stukken betreffende de Republiek Maluku Selatan*, telegram verstuurd 04 mei 1950, nr: 9127/9130

²⁷ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 50-52

al tijdens de aanval op Buru duidelijk dat het RMS-leger te klein was om alle Amboneze eilanden te verdedigen. Soumokil en Nanlohy stelden voor om een ‘nood-regering’ te vestigen in Ceram. Ceram was makkelijker te verdedigen en er was voldoende voedsel beschikbaar. Manusama gaf aan dat de Amboneze bevolking zich mogelijk niet gesteund zouden voelen, maar toch ging het plan door. Nanlohy vertrok zogenaamd op wapenmissie naar Nieuw-Guinea in september, maar kwam niet terug. Soumokil vertrok in oktober met een grote groep baretten naar Ceram.

Vanwege het verdwijnen van Nanlohy stond Manusama er nu alleen voor wat betreft het organiseren van een verdediging op Ambon. Terwijl het leger nauwelijks de beschikking had over voldoende middelen, wist Manusama een belangrijke bijdrage aan de strijd te leveren. Manusama kreeg het voor elkaar om het leger te verdubbelen in mankracht, door vrijwilligers (sukarela) te rekruteren. Deze veelal jongere sukarela bleken een grote factor te hebben in de bittere strijd op Ambon, in ieder geval een grotere factor dan het beroepsleger zelf.²⁸ Volgens Manusama zelf was het één van de grootste fouten die door het Indonesische leger gemaakt werd, het feit dat men dacht alleen met ex-KNIL-militairen te maken te krijgen. Hiermee onderschatten ze de vastberadenheid en eensgezindheid van het Zuid-Molukse volk, hoewel dit voor Manusama zelf ook als een verrassing kwam.²⁹

Op 2 november werd Ambon-stad aangevallen door het Indonesische leger. Toen RMS-troepen in Paso gelegerd waren hoorden van de aanval op Ambon-stad, trokken zij hier gelijk naar toe om te helpen. Een kapitale fout, aangezien Ambon-stad nu van meerdere kanten aangevallen werd. De regeringsleden verscholen zich in de bergen of in verder afgelegen dorpen, terwijl in Ambon-stad verbeten werd gevochten. Volgens Manusama werd er van huis tot huis, van erf tot erf en van straat tot straat gevochten, waarbij de verliezen aan Indonesische zijde vele malen hoger uitvielen dan die aan RMS-zijde. Op 20 november werden de RMS-leiders al geadviseerd om te vertrekken richting Ceram, een week later moest Ambon-stad worden prijsgegeven. De oorlog liep hiermee ten einde, en in de nacht van 4 op 5 december vertrokken de meeste regeringsleiders van de RMS richting Saparua, om vanuit Ceram de republiek RMS te blijven leiden.³⁰

De oorlog was afgelopen, echter de strijd werd wel voortgezet in een guerilla-vorm. Deze strijd zou nog tot 1963 duren, een uitzonderlijke prestatie die de vastberadenheid van de Molukkers toonde. Naast het voeren van een guerilla-strijd moest men dit ook nog eens doen

²⁸ Chauvel, *Nationalists, Soldiers and Separatists*, 374-375

²⁹ Manusama, *Eigenlijk moest ik niet veel hebben van de politiek*, 192-193

³⁰ *Ibidem*, 197-206

vanuit de oerwouden van Ceram. Dat laatste is echter meteen een reden voor de lange duur van de strijd, Ceram veroveren zou een ontzettend zware strijd zijn geweest, juist vanwege dit aanwezige oerbos. Militair en politiek gezien waren ze Molukkers echter afgesloten van de buitenwereld, en kreeg hun strijd minder betekenis. Hierop werden verscheidene missies uitgestuurd naar Nieuw-Guinea, om wapens te kopen maar ook om aandacht voor hun zaak te trekken. Volgens Smeets en Steijlen lukte geen van beide.³¹ De link naar Nieuw-Guinea bestond al vrij snel na de proclamatie van de RMS met het beginnen van een handelsrelatie, maar ook tijdens de oorlog ging een groot deel van de communicatie tussen de RMS en haar vertegenwoordigers in Nederland via Nieuw-Guinea.³² Dieper zal de link tussen de RMS en Nieuw-Guinea hier echter niet beschreven worden, aangezien er niet veel meer gebeurt in 1950, belangrijk is om te weten hoe de Nederlandse regering gereageerd heeft op bovenstaande gebeurtenissen zoals de proclamatie van de RMS en de hieropvolgende oorlog, en waarom men dat zo gedaan heeft.

³¹ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 53

³² Chauvel, *Nationalists, Soldiers and Seperatists*, 377-378

Hoofdstuk 3: Reactie Nederlandse regering

Tijdens de discussies die na de gijzelingsacties in de jaren '70 loskwamen, heeft niemand gesteld dat Nederland niet voldoende is opgekomen voor het zelfbeschikkingsrecht. De commissie-Köbben/Mantouw (Commissie van Overleg Zuid-Molukkers-Nederlanders) concludeerde dat Nederland zich voor en tijdens de RTC zijn taak goed uitgevoerd had met betrekking tot het zelfbeschikkingsrecht. Tot de soevereiniteitsoverdracht hebben Nederlanders en Zuid-Molukkers steeds op dezelfde lijn gezeten, na de overdracht verkeerde Nederland niet in de positie om de RMS met daden bij te staan. De commissie was overigens ingesteld om een begin te maken met een dialoog tussen de Zuid-Molukse minderheid en het Nederlandse publiek.³³

Probleem van het zelfbeschikkingsrecht zat hem in een passage uit het akkoord van de RTC. Nederland maakte zich sterk voor extern zelfbeschikkingsrecht voor alle gebieden die deel uitmaakten van de federale staat. De RI vond echter dat alleen de opgesomde staten in de RIS hier recht op hadden, en werd hierin gesteund door de UNCI. Uiteindelijk kwam men tot een compromis: in theorie kon een gebied dat geen deelstaat was zich afscheiden door een eigen deelstaat te worden. Een volksstemming was echter noodzakelijk, en die kon alleen gehouden worden wanneer de UNCI hiertoe een aanbeveling deed en de regering van Indonesië deze goedkeurde.³⁴

Voor de Nederlandse regering was een vreedzame oplossing van het conflict van groot belang, mede omdat alleen op deze wijze een snelle demobilisatie van de laatste Molukse ex-KNIL-militairen realiseerbaar was. Bovendien voelde een groot deel van de Nederlandse bevolking zich gevoelsmatig betrokken bij de situatie op de Molukken.³⁵ De Nederlandse regering erkende de RMS niet, omdat het volk zich niet heeft kunnen uitspreken voor afscheiding. De Nederlandse lezing was dat een deel van het KNIL in opstand was gekomen, en volgens minister-president Drees moest de Molukse bevolking zich in een volksraadpleging uitspreken over de kwestie. Het zelfbeschikkingsrecht van de Molukken werd wel in twijfel getrokken, Drees hierover: 'formeel is het zelfbeschikkingsrecht op Ambon niet in het geding, maar feitelijk wel'. En hoewel de RI de akkoorden uit de RTC had geschonden, betekende dit voor de Nederlandse regering niet dat ze dit nogmaals accepteerden nu de Molukken dat deden. Volgens Smeets en Steijlen maakte Nederland zich echter met grote vasthoudendheid sterk voor het behoud van het bij de RTC overeengekomen

³³ Bosscher e.a., *Ambon, Eer & Schuld*, 37-38

³⁴ *Ibidem*, 38-40

³⁵ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 51

zelfbeschikkingsrecht.³⁶ Is dit echter wel zo? Hoe kan het dat veel Molukkers die naar Nederland overkwamen zich in de steek gelaten voelden door de Nederlandse overheid? Welke rol speelt de reactie van de Nederlandse regering op de proclamatie van de RMS en de oorlog die hieruit voortvloeit tussen de RMS en de Indonesische Republiek?

Al snel na de proclamatie probeerde Nederland aanwezige Nederlandse burgers te evacueren van de Molukken. Op 6 mei werd er een bevel gestuurd namens de Luitenant-Generaal, Commandant der Nederlandse Leger-Strijdkrachten te Indonesië, waarin stond dat de aanwezige KNIL-troepen meerdere bevelen in de wind geslagen hadden de laatste tijd. Men diende zich te houden aan de RTC-akkoorden zodat de KNIL op een juiste manier gereorganiseerd zou worden. Men mocht zich niet mengen in interne politieke aangelegenheden van de RI, en het gehele garnizoen te Ambon (en diens gezinnen) diende zich gereed te maken voor een verscheping op 9 mei 1950, naar een nader te bepalen bestemming. Wie zich niet aan het bevel zou houden zou niet langer deel uitmaken van het KNIL onder het bevel van ondergetekende.³⁷

Wanneer gekeken wordt naar de genomen stappen door de Nederlandse overheid, kan er een redelijk lijstje opgesteld worden. Op 3 mei 1950 lichtten minister Hirschfeld en staatssecretaris Fockema Andreae hun collega Hatta in, dat het Nederlandse standpunt is dat een inschakeling van de UNCI inzake de Ambon-kwestie gewenst is. Hatta wijst dit verzoek af. Op 18 mei herhaalt Hirschfeld dit verzoek bij de Sultan van Djocja, en tussentijds worden er drie officiële stappen ondernomen betreffende het zelfbeschikkingsrecht, speciaal t.a.v. Ambon.³⁸ Zoals al beschreven is het officiële standpunt wat betreft de proclamatie van de RMS al bekend, en kort na de proclamatie onderneemt de Nederlandse regering dus stappen om de RI te wijzen op het zelfbeschikkingsrecht, en om Nederlanders te evacueren vanuit de Molukken.

Zodra de oorlog begint, eind juni/begin juli, onderneemt Nederland nieuwe stappen. Op 19 juli zet Nederland een stap bij het Amerikaanse State Department om de RI tot matiging te dwingen, en het UNCI te bewegen tot het ontwikkelen van initiatief inzake de kwestie. Een dag later, op 20 juli, verstuurt Minister-President Drees een persoonlijke boodschap naar zijn ambtsgenoot Hatta, om aan te dringen op een vreedzame oplossing. Tegelijkertijd krijgen vertegenwoordigers in Canberra (Australië) en Brussel (België) de taak

³⁶ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 45-46

³⁷ Nationaal Archief, *Stukken betreffende de Republiek Maluku Selatan*, bevel verstuurd 06 mei 1950 nr: 178/KAB

³⁸ Nationaal Archief, *Behandeling van de Ambon-kwestie 1950-1951*, 'Door de Nederlandse regering en haar vertegenwoordigers gedane stappen ter verdediging van haar standpunt inzake de kwestie-Ambon'

om bij de regeringen ter plaatse aan te dringen op de activering van de UNCI. Dit leidt tot 4 augustus tot het resultaat dat de UNCI haar goede diensten aanbood bij de RI. Daaropvolgend wordt op 25 augustus gevraagd aan Washington, Canberra en Brussel om instemming en waardering voor de Nederlandse regering te tonen, wanneer de UNCI initiatief onderneemt inzake de Ambon-kwestie. De plaatsvervangend Hoge Commissaris Gieben deelt op 11 september aan Natsir mede, dat Nederland mogelijk opnieuw een beroep op de UNCI zal doen. Gieben onderhield in deze periode nauw contact met de UNCI, hetgeen echter niet mocht blijken. Op 30 september werd de ambassadeur in Washington geïnstrueerd om het State Department onmiddellijk te waarschuwen voor de dreigende ontwikkeling in Ambon, enkele dagen later wordt Gieben gevraagd om bij de UNCI te suggereren om wapenstilstandsvoorstellen aan de RI te doen. De UNCI wenst echter geen stappen te ondernemen in dat stadium. Op 5 oktober zet de ambassadeur te Washington te situatie inzake Ambon uiteen op het State Department, en diezelfde dag verzocht Gieben de UNCI officieel om te interveniëren in de strijd op Ambon. Twee dagen eerder deed Minister-President Drees al een openlijk beroep op de Indonesische Regering. Op 8 oktober wordt Gieben opgedragen om contact te zoeken met de UNCI inzake eventuele inschakeling van de VN Veiligheidsraad. Een ruime week later suggereren minister van Maarseveen en staatssecretaris Blom in gesprek met Sjumhana dat Nederland zich 'tot het Ambonese volk zou richten ter vreedzame bijlegging van het conflict'. Als resultaat van diverse ondernomen stappen zegt het State Department toe dat Austin, de ambassadeur van de Verenigde Staten bij de VN, bindend geïnstrueerd zal worden om de Ambonzaak op de agenda van de Veiligheidsraad te plaatsen. Op 31 oktober reageert Nederland echter ontevreden over de wijze waarop het UNCI-rapport door Austin behandeld is. Op 4 november wordt aan Londen, Parijs en Oslo verzocht om de Nederlandse visie op het gebeurde in de Veiligheidsraad op 31 oktober duidelijk te maken en er op aan te dringen dat men zal bevorderen om: 1) het eerste UNCI-rapport alsnog spoedig in behandeling te nemen; 2) de Veiligheidsraad de door de UNCI gevraagde steun te doen verlenen. Tevens wordt rechtstreeks en via vertegenwoordigers in de VS en het State Department gepoogd de minister van Buitenlandse Zaken van de RI er van te doordringen, dat een openlijk aanbod van wezenlijke autonomie aan de Zuid-Molukken, alsmede verlening van amnestie en bevordering van Rode Kruis hulp, de slechte indruk omtrent het optreden van de RI zou kunnen doen verminderen.³⁹

³⁹ Ibidem

Zoals uit de opsomming van bovenstaande feiten blijkt, heeft de Nederlandse regering diverse pogingen ondernomen bij zowel de RI zelf als bij de VN. Hoewel er binnen de VN of de UNCI enkele keren een poging is ondernomen om de Molukse kwestie bespreekbaar te maken, is dit niet gelukt. De voornaamste hindernissen op weg naar bemoeienissen van de Veiligheidsraad waren de onbuigzame houding van de Indonesische regering, en de duidelijke tegenzin der Amerikanen om het rapport van de UNCI in de Veiligheidsraad te doen behandelen. Op de vraag of een krachtiger verdediging mogelijk was geweest diende volgens de Nederlandse regering rekening gehouden te worden met enkele zaken. De behandeling van de Ambon-kwestie zou tot een scherpe woordenwisseling tussen Nederland en Indonesië hebben kunnen leiden, en hiermee zou de relatie verder verslechteren, de VS, Engeland en Australië wilden ten behoeve van Ambon geen nieuw Oost-West conflict creëren, Nederland heeft vanaf het begin onderschreven dat de proclamatie een revolutionaire daad was en heeft zodoende de RMS nooit erkend, tevens spelen humanitaire overwegingen een rol en werd de afwikkeling van het KNIL bemoeilijkt door het conflict en op grond van de laatste punten zag Nederland zichzelf niet als partij en moest men via indirecte wegen trachten haar doel te bereiken: een vreedzame oplossing van het conflict tussen de RMS en de RI.⁴⁰

De afwikkeling van de KNIL en het belang hiervan zal zodra beschreven worden. Op de vraag of Nederland de RMS op andere manieren geholpen heeft dan hierboven beschreven, moet de affaire van Schotborgh besproken worden. Op 8 mei 1950 arriveerde kolonel Schotborgh in Ambon, Schotborgh was de Nederlandse troepencommandant in Oost-Indonesië en kreeg als taak mee om de muiten onder de KNIL-soldaten te bestrijden. Schotborgh had zes miljoen gulden meegekregen ter aanvulling van de militaire kas, waarvan twee miljoen weer mee terug werd genomen naar Makassar. De overige vier miljoen stortte hij in 's Lands Kas, wat inmiddels de staatskas van de RMS was geworden. Hoewel dit gebruikelijk was, sloeg de informatie in als een bom toen het Jakarta en Den Haag bereikte. Het geld was bedoeld om de kasbehoeften voor twee maanden te dekken, uitbetaling van soldij was hiervan de belangrijkste behoefte. Echter, de meeste militairen op Ambon werden gezien als deserteurs en hadden dus geen recht op soldij. Bovendien bleek er één miljoen per maand nodig te zijn voor soldij, waardoor Schotborgh twee miljoen te veel had achtergelaten op Ambon. Schotborgh was zich van geen kwaad bewust en zag het als een normale administratieve handeling, hij had het geld uitgespeeld bij onderhandelingen over de evacuatie van de Nederlandse kolonie. Na terugkeer van Ambon volgde een eervol ontslag

⁴⁰ Nationaal Archief, *Behandeling van de Ambon-kwestie 1950-1951*, auteurs onbekend

voor Schotborgh, zijn terugtreden stond voor de missie echter al vast.⁴¹ Het is moeilijk vast te stellen, de actie van Schotborgh insinueert dat de opstand met Nederlands geld is gefinancierd, het lijkt echter een eenmansactie te zijn, waarvan niet duidelijk is of er sprake is van een bewuste actie of niet.

De afwikkeling van het KNIL, of de reorganisatie zoals die vaak genoemd werd, speelde een belangrijke rol voor de Nederlandse regering. De KNIL-militairen waren namelijk bij de soevereiniteitsoverdracht nog in dienst van de Nederlandse regering, en men was dus ook verantwoordelijk voor deze mensen. Op 26 juli 1950 moest het Nederlandse leger ontbonden zijn, de inheemse soldaten kregen de keuze tussen demobilisatie of overstappen naar de voormalige vijand, het Indonesische leger. Nadat de RMS uitgeroepen was, weigerde de Indonesische regering Ambonese soldaten die in kampementen op Java of Sulawesi zaten te laten terugkeren naar Ambon, uit angst dat deze soldaten zich bij het RMS-leger zouden voegen. In Nederland werd ondertussen een rechterlijk verbod uitgevaardigd om Molukse soldaten af te voeren naar grondgebied van de RI. De soldaten zouden hier gevaar lopen voor hun leven. Aangezien de Molukse militairen geen ontslag uit het KNIL wensten te nemen, kwam de Nederlandse regering in tijdnood.⁴² Ten tijde van de soevereiniteitsoverdracht waren er nog ongeveer 65.000 KNIL-militairen in dienst. Ongeveer 26.000 van hen stapten over naar het leger van de RI, 17.400 waren gedemobiliseerd en 3.250 waren naar Nederland vertrokken, na de proclamatie van de RMS waren zo'n 1.600 Molukse militairen ontslagen vanwege hun muiterij. Ten tijde van de officiële opheffing van het KNIL, waren nog ongeveer 16.750 militairen in dienst, waaronder naar schatting zo'n 3.750 Molukse ex-KNIL-militairen. Op de valreep werkte Indonesië nog mee aan een goede afwikkeling van het dienstverband, in een afspraak tussen Hatta en Hirschfeld op 14 juli 1950 werd bepaald dat KNIL-soldaten van Indonesische afkomst die nog niet waren gedemobiliseerd op 26 juli, of overgestapt waren naar het Indonesische leger, tijdelijk de status van militairen van de Koninklijke Landmacht kregen.⁴³

Het demobiliseren en herplaatsen van de 3.750 Molukse militairen bleek een lastige klus voor de Nederlandse regering. Het feit dat er nog steeds Nederlandse dienstplichtigen op Indonesisch grondgebied aanwezig waren, deed de verhoudingen geen goed, bovendien was men bang voor internationale kritiek op het trage afhandelingsproces. De veiligheid van de militairen kon niet gewaarborgd worden wanneer men ondergebracht zou worden op

⁴¹ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 49-51

⁴² V. Houben, *Van Kolonie Tot Eenheidsstaat – Indonesië in de negentiende en twintigste eeuw* (Leiden 1996) 169-170

⁴³ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 55-56

bijvoorbeeld Java of Buru, wanneer de soldaten in Nieuw-Guinea gedemobiliseerd zouden worden was men bang dat de RMS-gedachte van een Groot-Maluku weer zou herleven, financieel was dit ook niet aantrekkelijk aangezien Indonesië dan minder zou meebetalen aan de verblijfskosten. Vele andere oplossingen passeerden ook de revue, zoals bijvoorbeeld Suriname, Belgisch-Congo, Abessinië en het Franse vreemdelingenlegioen. Na aankomst in Nederland werd zelfs Madagaskar als plan geopperd om de Molukkers onder te brengen. Uiteindelijk bleef echter alleen tijdelijke overbrenging naar Nederland als oplossing over. Indonesië ging hiermee akkoord indien de Molukse militairen niet meer operationeel gebruikt zouden worden, en de Indonesische regering verklaarde zich bereid de Molukkers in de toekomst weer te laten terugkeren.⁴⁴

Op 20 februari 1951 vertrok met de Kota Inten het eerste schip met Molukse ex-KNIL-militairen en hun gezinnen naar Nederland. In totaal zouden zo'n 12.500 Molukkers naar Nederland verscheept worden, verspreid over 12 'transporten'. Het begon dus met de Kota Inten, en op 25 mei 1951 was de Kota Inten ook de laatste. Veel Molukkers verklaarden dat ze op dienstbevel naar Nederland vertrokken waren, want wanneer zij weigerden zou dit dienstweigering betekenen. In 1952 maakte ook staatssecretaris Götzen in de ministerraad de opmerking dat de Ambonezen niet als asielzoekenden beschouwd konden worden, zij hadden immers het militaire bevel gekregen om zich naar Nederland te laten transporteren.⁴⁵ Vele Molukkers voelden zich bedrogen toen zij, eenmaal gearriveerd in Nederland, uit militaire dienst werden ontslagen, iets wat de eerste generatie overdroeg op de volgende generatie.⁴⁶

⁴⁴ Smeets e.a., *In Nederland Gebleven*, 60-64

⁴⁵ *Ibidem*, 68-69

⁴⁶ Houben, *Van Kolonie tot Eenheidsstaat*, 170

Conclusie

Het jaar 1950, en daaropvolgend het jaar 1951, was een zeer bewogen jaar voor de Molukken. Nadat de Tweede Wereldoorlog lukte het Nederland niet om van Indonesië opnieuw haar kolonie te maken. De Molukkers die een belangrijke rol speelden in het KNIL, hadden Nederland bijgestaan in de oorlog tegen Japan, maar ook in de strijd tegen de RI. De kanttekening dient gemaakt te worden dat dit niet voor alle Molukkers het geval was, ook binnen de Molukse bevolking was er sprake van steun voor beide kampen. Geconcludeerd kan worden dat de proclamatie een gevolg was van de opheffing van de deelstaat Oost-Indonesië, en dat de proclamatie grotendeels wel werd gesteund door de Molukse bevolking. Omdat een officiële volksstemming ontbrak, hadden de Molukkers echter geen recht op een eigen staat. Bovendien had de deelstaat Oost-Indonesië gekozen voor een toetreding tot de RI. Of de proclamatie voortkwam uit een vrije wil van het volk, of door dreigementen vanuit de baretten bestaat onduidelijkheid. Dit is echter ook niet duidelijk aan te geven, mijns inziens is het echter te makkelijk om dit toe te schrijven aan muiterij van de KNIL-militairen. Gezien de korte periode tussen de opheffing van de Oost-Indonesische deelstaat en het ontstaan van de RMS kan geconcludeerd worden dat de proclamatie vooral voortkwam uit een belang om de federale structuur te behouden. Het uitroepen van onafhankelijkheid hielp de Molukse zaak niet, echter een groot deel van de Molukse politieke leiding stond achter het idee en de gehele leiding speelde een rol na de onafhankelijkheidsverklaring. Ook in de oorlog die hieruit voortvloeit spelen de baretten geen leidende rol, hetgeen wil zeggen dat politieke keuzes een grote rol spelen. Of dit politieke keuzes zijn puur voor een eigen Molukse staat, of tegen de eenheidsstaat Indonesië kan in het midden gelaten worden.

De Nederlandse regering lijkt vooral te kijken naar politieke verhoudingen. Politieke verhoudingen tussen Indonesië en Nederland, maar ook internationaal gezien. Door de soevereiniteit over te dragen aan Indonesië is men niet verantwoordelijk voor hetgeen zich op de Molukken afspeelt. De enige verantwoordelijkheid die men heeft ligt bij de afwikkeling van het KNIL. Een morele verplichting jegens het Molukse volk wordt in Nederland wel gevoeld, maar de Nederlandse regering onderschrijft dit nauwelijks. Dat de Nederlanders de soevereiniteit aan Indonesië moesten overdragen staat buiten kijf, echter hoe de RTC-akkoorden zijn vormgegeven laat te veel ruimte voor eigen interpretatie. Nederland heeft geen keiharde garanties omtrent het zelfbeschikkingsrecht in laten bouwen. En toen de RI langzaam de federale structuur ophief zoals die was afgesproken tijdens de RTC, is hier in verband met de goede verhoudingen niet of nauwelijks tegenstand tegen geboden. Toen de Molukkers echter hun eigen staat uitriepen, was de Nederlandse regering geenszins van plan

af te wijken van hetgeen was vastgelegd in de RTC. Internationaal gezien is de houding van Nederland wel begrijpelijk, de toch pijnlijke aftocht uit Indonesië gaf de Nederlandse regering weinig reden tot ‘het schoppen van stampij’.

Gedurende 1950 heeft de Nederlandse regering meerdere pogingen ondernomen richting Indonesië maar ook richting de VN om te wijzen op het zelfbeschikkingsrecht van de Molukkers. Er kan niet geconcludeerd worden dat de Nederlandse regering zich niet heeft ingespannen om de Molukse bevolking te helpen in hun roep om onafhankelijkheid. Meerdere malen is getracht via het UNCI een volksstemming te organiseren, en meerdere malen is ook getracht een vreedzame oplossing te bereiken. Dat Nederland geen actievere rol kon spelen in dit proces is begrijpelijk. Of er zoals in Smeets en Steijlen gesproken kan worden van een vasthoudendheid van de Nederlandse regering gaat wat ver. Hiervoor zou bijvoorbeeld onderzocht moeten worden of Nederland ook heeft getracht om de (internationale) publieke opinie betreffende de Molukse kwestie te beïnvloeden. In dit onderzoek is dit niet onderzocht, het lijkt echter wel een factor van belang.

Is de Nederlandse reactie in 1950 dan cruciaal voor de verhouding geweest tussen Molukkers en Nederland? Een eenduidig antwoord is moeilijk te geven, omdat er ook na 1950 in Nederland vele factoren meespelen in bijvoorbeeld de onrust in de tweede generatie Molukkers in de jaren '70. De afwikkeling van het KNIL is echter wel cruciaal gebleken. De morele verplichting die de Nederlandse regering zou moeten voelen richting de Molukkers, blijkt totaal niet uit de afwikkeling van het KNIL. De Nederlandse regering zag een opname van 12.500 Molukkers als laatste uitweg, en het is schrijnend om te zien dat men überhaupt overwogen heeft om deze groep mensen ergens te plaatsen in de wereld waar men totaal geen binding mee heeft. De verbinding met Nederland is goed zichtbaar door de eeuwen heen, en wanneer het niet lukt om binnen Indonesië een oplossing te vinden, was het een mooi gebaar geweest om de Molukkers op te nemen in de Nederlandse samenleving. Ook in onderhandeling met Indonesië heeft Nederland blijkbaar geen harde afspraken gemaakt met betrekking tot de mogelijkheid tot terugkeer. Dit terwijl men wist dat een terugkeer een moeilijke zaak zou zijn. Desalniettemin is uit dit onderzoek niet gebleken dat Nederland een eigen plek in Indonesië beloofd heeft aan de Molukse gezinnen die naar Nederland kwamen.

Dit onderzoek zou verder uitgediept kunnen worden door de latere ontwikkelingen in Nederland in ogenschouw te nemen, hoewel daar wellicht al onderzoek naar gedaan is. Ook is er in dit onderzoek geen rekening gehouden met de houding van verschillende politieke partijen. Andere organisaties, zoals de stichting Door De Eeuwen Trouw en Molukkers buiten Indonesië zijn ook buiten beschouwing gelaten.

Literatuurlijst

Bosscher, D. en Waaldijk B., *Ambon, Eer & Schuld. Politiek en pressie rond de Republiek Zuid-Molukken* (Weesp 1985).

Chauvel, R., *Nationalists, Soldiers and Seperatists* (Leiden 1999).

Decker G., *Republik Maluku Selatan – Die Republik der Süd-Molukken* (Göttingen 1957).

Houben, V., *Van Kolonie Tot Eenheidsstaat – Indonesië in de negentiende en twintigste eeuw* (Leiden 1996).

Knaap G.J. en Manuhutu W. ed., *Sedjarah Maluku – Molukse geschiedenis in Nederlandse bronnen* (Amsterdam 1992).

Manusama, J.A., *Eigenlijk moest ik niet veel hebben van de politiek – Herinneringen aan mijn leven in de Oost 1910-1953* ('s Gravenhage 1999).

Smeets H. en Steijlen F., *In Nederland Gebleven – De geschiedenis van Molukkers 1951-2006* (Utrecht 2006).

Steijlen F., *RMS, van Ideaal tot Symbool – Moluks Nationalisme in Nederland 1951 – 1994* (Amsterdam 1996).

Bronnen Nationaal Archief (NA)

Stukken betreffende de Republiek Maluku Selatan (toegang: 2.05.189 inventarisnummer: 245)

Behandeling van de Ambon-kwestie 1950-1951 (toegang: 2.05.117 inventarisnummer: 22850)